

5. *Pompeo J. Nicholas Thompson leaving «New Yorker» run newyorker.com: «We were making big investments»* [Електронний ресурс] / Joe Pompeo. — Режим доступу: <http://www.capitalnewyork.com/article/media/2012/03/5413034/>.

Анастасія Коник

РОЛЬ МОБІЛІЗАЦІЙНОГО, ПОЛІТИЧНОГО
ТА ДУХОВНО-РЕЛІГІЙНОГО РЕСУРСУ
ІСТОРИЧНОЇ ПАМ'ЯТІ У САКРАЛІЗАЦІЇ ВЛАДИ
(На прикладі публіцистичного дискурсу журналу
«Наш современник» (Москва))

Досліджено ідеалізацію радянського минулого, що постійно актуалізується на шпальтах журналу «Наш современник», як один із засобів маніпуляції громадською свідомістю російського соціуму.

Ключові слова: *ресурси історичної пам'яті, публіцистика, «Наш современник», дискурс.*

Исследовано идеализацию советского прошлого, которая постоянно актуализируется на страницах журнала «Наш современник», как одно из средств манипуляции общественным сознанием российского социума.

Ключевые слова: *ресурсы исторической памяти, публицистика, «Наш современник», дискурс.*

Idealization of the Soviet past, which permanently occurs in the magazine «Nash Sovremennyk», as one of the instruments used to manipulate the collective conscience of the Russian society has been studied.

Key words: *resources of historical memory, publicizm the publication «Nash Sovremennyk», discourse.*

Літературно-художній і суспільно-політичний московський журнал «Наш современник» (далі — «НС»), з одного боку, є культурною інституцією, що представляє російську інтелігенцію з активною патріотичною позицією, відтак визначає її роль у культурній політиці держави у створенні позитивного іміджу культурних і соціальних проєктів держави, а з іншого — це трибуна, на якій декларують ціннісні потреби, пріоритети, озвучують результати свого морально-духовного пошуку.

Дослідження публіцистичного дискурсу історичної пам'яті часопису є важливим з огляду на розуміння механізмів співпраці

між правлячою верхівкою, інтелектуальною елітою та народом у процесі встановлення панівного стандарту спогадів. Ідеологічна складова публіцистичного дискурсу «НС» сфокусована на боротьбі з ліберально-демократичним світоглядом, що трактується як спосіб вихолощення російської душі. Стосовно інтерпретації історичного минулого часопис має на меті не допустити створення «культу Голокосту в Росії», подолати «гулагівську свідомість».

Публіцистичний дискурс досліджуваного видання оперує низкою ресурсів історичної пам'яті, інтегруючи певну інтерпретаційну модель минулого у суспільну свідомість, аргументуючи ретроспективне чи перспективне бачення з позиції ідейно-сміслових домінант і світоглядних ідеологем, виразником яких він є.

Поділ ресурсів історичної пам'яті умовний, оскільки складові тісно взаємопов'язані й зазвичай задіюються одночасно. Але залежно від мети і цілей впливу на аудиторію їх використовують з різною інтенсивністю. У пропонованій статті ми розглянемо такі ресурси історичної пам'яті:

- мобілізаційні / спонукальні — потенціали до самоорганізації, концентрації інтелектуальних, моральних, фізичних, матеріальних потуг суспільства під час певних небезпек;
- політичні — чи не головні інструменти легітимізації національної державності. Оскільки держава структурує свій політичний простір, вона проводить цілеспрямовану політику пам'яті, забезпечуючи офіційний статус певній версії минулого як засобу закріплення у свідомості громадян тих цінностей, котрі вона вважає важливими для себе. Це зона метафоричного моделювання минулого та його нестримної міфологізації;
- духовно-релігійні — нерозривно пов'язані з культурними. Це морально-духовна матриця суспільства, осердям якої є Віра, Бог, Істина як абсолютні цінності.

Аналізуючи закінчення першого 20-річчя нового етапу розвитку Росії, що розпочався розривом із комуністичною ідеологією та розпадом СРСР, публіцисти консервативної товстожурнальної періодики констатували: ліберально-космополітичні й глобалістичні ідеологічні системи Росія ніколи не сприйме, проекти монархічного спрямування також не мають майбутнього, тому в дорадянське минуле країна не повернеться. Своєрідна «інвентаризація» минулого,

спроба критичного осмислення радянської спадщини публіцистикою «НС» виявила, що «радянський зразок» держави є найдоцільнішою формою майбутнього розвитку суспільства. У зв'язку з цим зовнішня та внутрішня політика Російської Федерації визначатиметься цінностями національно-державницьких інтересів захисту свого суверенітету та підтримкою багатополярності світу.

Із позиції «НС», у момент історичних метаморфоз критичною обставиною, яка спричинила загальну суспільну апатію та стала на заваді оборони держави, була відсутність високої мети і масштабних особистостей. Мобілізаційний ресурс історичної пам'яті публіцистикою «НС» використовується як запобіжний захід подальшої атомізації суспільства. Актуалізація національного об'єднавчого міфу відбувається у символічному полі радянського минулого.

Від другої половини 90-х рр. ХХ ст. ностальгічні мотиви за радянським минулим стають щораз відчутнішими. Ностальгія за СРСР як утіленням матеріальної стабільності й визначеного суспільно-політичного курсу відрефлексовувала ідеалізацію радянського минулого у суспільній свідомості росіян як реакцію на розчарування у результатах демократичних перетворень.

Національний міф, що об'єднав би суспільство і водночас протистояв західним впливам, мав передовсім відповідати зразку «героїчного подвигу», тому в оцінці радянського минулого зміщуються акценти. До теми причин розпаду держави публіцисти звертаються менше, тим часом більше уваги зосереджують на позитивах радянської системи та ресурсах СРСР. Із приходом до влади В. Путіна критика радянського минулого зовсім зникає зі сторінок журналу, натомість увиразнюється глорифікація:

- СРСР як могутнього державного утворення;
- подвигу народу — «Велика Перемога» у Великій Вітчизняній війні;
- особи Сталіна — «геніального державного управлінця».

Характерно, що персоніфікація Перемоги з фігурою Сталіна домінує над ототожненням Перемоги з жертвою народу.

Історія радянської доби на сторінках «НС» постає у вигляді низки грандіозних перемог СРСР над внутрішнім і зовнішнім ворогом: сталінська перемога над гітлерівською Німеччиною; прорив у космос як перемога над США; хрущовські намагання «догнати

і перегнати Америку» в сільському господарстві тощо. Попередні етапи економічного становлення СРСР — воєнний комунізм, неп, колективізація, рішучий передвоєнний перехід від «революційності» до державності, хрущовське «реформаторство» — забезпечили ці перемоги.

У 2000-х рр. історичною політикою В. Путіна російському суспільству запропоновано образ щасливого й славного радянського минулого, потрібного для консолідації населення та відновлення авторитету державної влади. Закономірним результатом, якого не вдалось уникнути, була реставрація образу великого Сталіна.

Уперше від часів дезінтеграції СРСР редакційна політика «НС» виявилася не в опозиції до державної ідеології, а навпаки — опинилася в авангарді ідеологічних неорадянських перетворень. Пам'ять про Перемогу стала головною конструкцією, на якій реорганізувалася національна самоідентифікація росіян. Витіснивши спогади про Другу світову війну учасників і очевидців, глорифікація Перемоги набуває нечуваного розмаху в пострадянській Російській Федерації.

Для створення позитивного образу Сталіна публіцисти «НС» мали на меті подолати у суспільній свідомості співгромадян наслідки образу «репресивного Сталіна». Характерний прийом, що застосовувала публіцистика «НС», — спосіб «підлаштування до зразка». Традиційним в оцінці політичного життя є царцентризм; найвищий керівник перебуває у центрі сприйняття функціонування влади та суспільства. Сталіна оцінюють за інерцією, зважаючи на виняткову роль правителів — руських князів та московських царів.

Публіцистами й істориками, які друкуються в журналі «НС», широко застосовується прийом «дискредитації джерел і авторів», тобто архівні документи, на які посилаються опоненти, ставлять під сумнів; авторів, що засуджують сталінську епоху, звинувачують у русофобстві й бажанні нашкодити інтересам Росії. Відтак «нейтралізується» оцінка сталінських репресій, яка склалася за часів перебування у середовищі дисидентів.

Розвінчуючи інтерпретацію особи Сталіна, що пропонується суспільству російськими демократичними силами, «НС» подає свою оцінку місця та ролі «великого вождя» в російській історії. На сторінках журналу вміщені спогади, інтерв'ю, нариси, есе, рецензії

на книги, звернення і відкриті листи читачів, де політику Сталіна трактують як найуспішнішу за всю історію існування Радянського Союзу. Це ілюструється економічними показниками, статистичними даними, порівняльними таблицями тощо. Багато уваги приділяється авторитету Й. Сталіна у світі. Так, А. Воронцов у статті «Вони возвеличували Сталіна» [2] наводить цитати послів США у СРСР Девіса і А. Гаррімана, де Й. Сталіна називають «генієм і непохитним полководцем», висловлюється заздрість до народу, який очолює «найнефективніший воєнний лідер». Публікуються спогади й оцінки Ф. Рузвельта й У. Черчилля. Скорочено подаються розділи з книги Л. Фейхтвангера «Москва 1937» [8] та інтерв'ю автора книги зі Сталіном 1937 р. у статті «Дорогий містер Сталін!» [4]. Б. Ключніков аналізує збірник листів і телеграм Ф. Рузвельта до Й. Сталіна, опублікований у США 2005 р. за редакцією С. Батлера. Автор зазначає, що авторитет Сталіна на світовій арені був беззаперечним. Президент США прагнув заручитись його дружбою і розраховував на підтримку в перерозподілі післявоєнного світу і створенні нової фінансової системи. Отже, полемізуючи з ліберальною пресою та прозахідно налаштованими авторами, «НС» використовує позитивні відгуки і спогади європейських лідерів про Й. Сталіна, розмах його планів, непересічні організаторські здібності.

Зауважимо, що звернення до постаті Й. Сталіна є характерною для усіх структурних складових часопису «НС». У рубриках «Проза», «Поезія», «Критика» також регулярно вміщуються матеріали, присвячені його історичній постаті й річницям його смерті та народження. До прикладу, у рубриці «Пам'ять» вміщено текст «Мозаїка війни» [5] — уривок документальної повісті В. Попова «На межі Курської дуги». У редакційній довідці вказано, що публікація цього тексту присвячується 125-річчю від дня народження Й. Сталіна. Отже, воєнна тематика прозового тексту прив'язується до образу Сталіна редакційним паратекстом.

У рубриці «Поезія» 2009 р. вміщено добірку віршів восьми авторів, головним літературним героєм яких є Сталін. Вибрані поезії, з розлогою передмовою С. Куняєва, опубліковані під загальною темою «Сталін помститься...» [7]. Головний редактор у передмові зазначає, що свідомо добирав поетичні твори, написані авторами після розпаду СРСР. Це вірші російських поетів, які «відстояли честь і

російської літератури, і вітчизняної історії» [7, с. 115]. Поетичні твори добірки позиціонуються як гідна відповідь «антинародній касті». Очевидно, що укладач добірки — головний редактор журналу «НС» — солідаризується з позицією авторів, це характеризує етичне обличчя часопису. Наведемо цитату з оди (мовою оригіналу), в якій автор молитовно звертається до Сталіна з благанням: «По тем, кто начал перестройку, / давно соскучился ГУЛАГ. / Для новоявленных баронов, / в царьки шагнувших из нулей, / колючки ржавой и патронов, / прошу тебя, не пожалей./ Услышь мою молитву-оду, / восстань из гроба хоть на день / на радость нашему народу / и китель праздничный надень!» (В. Алексеев «Молитва сталиниста», м. Ангарськ, 2003 р.) [7, с. 117].

Безапеляційна велич Сталіна з позицій «НС» не підлягає сумніву і критиці. Підтвердження цьому знаходимо у вірші пропонованої добірки «Генералісимус» Т. Глушковой: «Он не для вас, он для Шекспира, / для Пушкина, Карамзина, / бывлой властитель полумира, / чья сыть, чья мантия — красна...» [7, с. 118].

На переконання С. Куняєва, русофобські сили у Російській Федерації та за її межами паплюжать ім'я Сталіна через те, що він створив потужну індустріальну державу, яка вистояла у боротьбі з «об'єднаною фашистською Європою». Європейців же автор у зазначеній передмові називає «прямими генетичними спадкоємцями фашизму» [7, с. 114]. Тут головний редактор «НС» мимохідь згадує про обурення представників російських правозахисних організацій, спричинене відновленням погруддя та іменем Сталіна на відреставрованої станції метрополітену в Москві. До речі, ця подія мала широкий резонанс у російських ЗМІ. С. Куняєв згадує про будівництво «найкращого у світі метрополітену, спорудженого з волі Сталіна не для членів Політбюро, не для еліти, а для всього народу» [7, с. 114], в контексті народної пам'яті про «батька нації».

Матеріали досліджуваного нами часопису дають змогу реконструювати суспільно-політичну дійсність РФ — дискурс війни і ресталінізації країни. З одного боку, часопис відрефлексовує контроверсійні явища тогочасної російської суспільної та політичної реальності, з іншого — є активним творцем, суб'єктом творення згадуваних дискурсів.

Політичний ресурс історичної пам'яті у публіцистиці «НС» виразніше артикулює потребу мобілізації суспільства у протистоянні

з «ворожою пропагандою». Мобілізацію усіх сил простежуємо не лише у міліарній риторичі на сторінках часопису «НС». У суспільно-політичному процесі рецепція «Війни і перемоги» відображена в календарі державних свят, що є засобом формування історичної пам'яті й патріотичного виховання. У грудні 2004 р. Указом президента РФ В. Путіна 4 листопада проголошено Днем народної єдності. Дата пов'язана з польською капітуляцією 1612 р. перед об'єднаними силами князя Дмитрія Пожарського і купця Кузьми Мініна (до слова, пам'ятник Мініну й Пожарському є офіційною емблемою журналу «НС»).

Відповідно на сторінках «НС» також розгорнулася кампанія на підтримку нового свята. Історичні екскурси мали на меті акцентувати важливість згуртування російського народу супроти зовнішньої загрози, що свого часу об'єднало російське дворянство та селян. Обговорення нового об'єднувального символу єдності нації, окрім неприхованого антипольського характеру, мало яскраво виражений релігійний контекст. У православному календарі ця дата відзначається як свято ікони Казанської Богоматері — символу непереможності Росії.

Публіцистика «молодіжного» числа «НС» також присвячена 60-річчю «Великої Перемоги». Історик О. Єлисеєв розмірковує над питанням «Хто розв'язав “великий терор”?» [3]; журналіст О. Репніков опублікував історичну розвідку «Із історії вітчизняної воєнної контррозвідки» [6], де відображено історичний подвиг радянських спецслужб. Особливу увагу автори приділяють найстійкішим і найконсервативнішим структуротворчим інститутам авторитарної влади і т. зв. силовим структурам, на які ця влада опирається, — армії, поліції, спецслужбам, судовій і правоохоронній системі, а також інститутам освіти, що визначають глибину і композицію масової ідентичності. Паралелі між політикою Й. Сталіна і В. Путіна стають дедалі очевиднішими. Тому влада В. Путіна як модель консервативного авторитарного режиму, що виникла унаслідок реконструкції радянської системи, зазвичай на сторінках «НС» схвально оцінюється. Критика зовнішньої та внутрішньої політики «путінізму» стосується недостатньої, на переконання авторів «НС», жорсткості й рішучості.

Попри критику В. Путін як особистість для авторів часопису «НС» стоїть поруч з іншими «творцями історії» — князями часів

Київської Русі, царями епохи Московського царства, керівниками радянської системи. «НС» також публікує матеріали, які не підлягають критичній оцінці з огляду на панегіричний характер тексту. Так, у публікації В. Бідолаха «Використати досвід історії» читаємо: «...ми повинні згуртуватись довкола нашого народного вождя Путіна... вороги Росії бачать у ньому сакрального вождя православного світу» [1, с. 280]. Російський народ повинен, на переконання автора, довіритися Володимиру Володимировичу, оскільки він будує новий Союз, який матиме духовні християнські «скріпи», отже, простоїть значно довше, ніж СРСР Сталіна. Будівництво Союзу відбуватиметься з урахуванням радянського та царського досвіду побудови імперії, а «особливо важливий є, — стверджує В. Бідолах, — досвід рівноапостольного Константина Великого під час створення ним Нового Риму» [1, с. 281]. Президента РФ автор називає «захисником Церкви», закликає православних «молитовно об'єднатися» для захисту «царювання» В. Путіна, оскільки «ліберали-зрадники» намагаються розшматувати РПЦ, «віддавши її Ватикану», а частково перетворивши на «православне гетто».

Цей матеріал вміщено у рубриці «З нашої пошти» (з приміткою «Публікується зі скороченнями»). Від надмірної емоційності публікації, захарашеності тексту патетичними епітетами і метафорами, некритичного підходу у процесі вибору «історичного ілюстративного матеріалу» редакція може дистанціюватися, посилаючись на пункт: «Редакція не завжди дотримується поглядів авторів». Однак тенденційність добору вміщуваних у часописі матеріалів переконує, що публікація уже згаданих листів до редакції «НС» належить до засобів, які вмонтовують у свідомість читацької аудиторії емоційно акумульовані, заідеологізовані образи і міфологеми. У випадку цитованого тексту — постать Путіна — «сакрального вождя православного світу» [1, с. 280].

Орієнтири публіцистичного дискурсу на відновлення авторитету радянської системи й образу сильного авторитарного лідера на зразок Й. Сталіна засвідчують і премії журналу, які щорічно присуджуються за найкращі матеріали у різних жанрах. Преміями нагороджують близько 20 авторів журналу. Наприклад, за останніх три роки у номінації за найкращу публіцистику відзначено статті, присвячені радянському минулому. Так, 2011 р. В. Ліхоносов став

лауреатом Премії ім. В. Кожина за цикл есе п. н. «Не дає спокою історія» (№ 4), в яких з піднесенням ліризмом осмислював долю країни, а щорічну премію «НС» присуджено політологу А. Фурсову за публікацію «Десталінізація-2011: приховані шифри (мотиви, цілі, інтереси)» (№ 6). Цю ж премію 2012 р. отримав публіцист С. Кара-Мурза за статті «Причини краху радянського ладу» (№ 1) та «Стратегія-2020» (№ 3), у 2013 р. — публіцисти П. Ткаченко за статтю «Російський поет радянської епохи» (№ 1), А. Севастьянов за публіцистику «Доля еліти — доля нації» (№ 5) і «Полюбив ліберал націоналіста...» (№ 9).

Підсумовуючи результати переосмислення історичної постаті Й. Сталіна, очевидні паралелі й порівняння зі сучасним очільником РФ В. Путіним, виокремимо головні постулати, сформульовані публіцистичним дискурсом «НС». Серед них:

- Сталінізм — це історична творчість як мета і сенс життя.
- СРСР — високодуховний проект, що опирався на творчий людський потенціал. Відповідно державні інституції забезпечували виховання усебічно розвиненої, ідеологічно стійкої, творчо активної особистості.
- Ідея справедливого суспільства, взірцем якого був СРСР, протистоїть споживацькій ідеології соціального світу антисталіністів, які під керівництвом світового уряду роблять спроби зруйнувати духовні основи російської нації, перетворивши її на «колгосп тварин» (за визначенням російського політолога А. Фурсова — «скотный двор»).
- Прикладна політична вигода світового уряду полягає у тому, що:

1) дискредитуючи образ Сталіна, вороги РФ ставлять під сумнів Перемогу російської нації у Великій Вітчизняній війні, унаслідок чого РФ позбавляють права бути в когорті великих світових держав. Місце у наддержавних геополітичних утвореннях визначається участю і роллю держав у антигітлерівській коаліції під час Другої світової війни. Отже, вибудовується причинно-наслідковий зв'язок між «Сталіним Перемоги» і позицією сучасної РФ на світовій арені;

2) порівнюючи і прирівнюючи участь Сталіна та Гітлера у розв'язанні Другої світової війни, визнання СРСР не жертвою агресії, а агресором, вороги нав'язують сучасному російському суспільству комплекс історичної провини й неповноцінності.

- Сталін — проєктант і конструктор єдиного геоісторичного антиглобалістського проєкту. Його неоімперський антикапіталізм був альтернативою і гітлерівському, і англосаксонському «новому порядку». Відповідно неорадянсько-імперський проєкт для РФ є правильним, оскільки пройшов історичну апробацію на стійкість перед західною загрозою.

- Що сильніший опір глобалізму створюватиме сучасна РФ, то активніше «пригадуватиметься» історична фігура Й. Сталіна й історичний досвід СРСР.

- Моральна криза сучасного російського суспільства є наслідком цілеспрямованої діяльності ворогів РФ, які в інформаційній війні мають на меті зруйнувати руську психосферу і психоісторію, завдаючи щоденних ударів імунозахисним структурам (ідеологія та спецслужби) суспільного організму.

- Заклики до покаяння народу за участь у радянському семидесятирічному геноциді загалом, з акцентом на епосі сталінських репресій, є спланованою ідеологічною атакою ворогів РФ. Каятися повинна владна верхівка, що спричинилася до розпаду великої країни і зубожіння народу.

- Перемога у Великій Вітчизняній війні була квінтесенцією досягнень Сталінської системи, і лише народ, організований у систему, міг завдати нищівного удару Третьому рейху.

- Велика Вітчизняна війна — тріумф системи, яку вороги РФ звинувачують у геноциді народів, що проживали на теренах СРСР, і самогеноциді російської нації.

- Позитивне сприйняття Сталіна сучасним російським суспільством — це масова реакція на соціально несправедливу систему, «скроєну за ліберальними лекалами», що засвідчує правильність і органічність ідеї СРСР як проєкту державно-політичної організації.

Наведені постулати, сформульовані публіцистичним дискурсом «НС», з одного боку, віддзеркалюють суспільну ностальгію за колишньою державною могутністю, з іншого — активно формують громадську думку, впливають на рецепції «нового-старого» міфу про Сталіна та його епоху, увиразнюють глорифікований образ Великої Перемоги, що становить осердя нового російського об'єднавчого міфу. Апологетизація імені Сталіна, яке використовується для виправдання дій путінського режиму, — яскравий приклад активізації

політичного, ідеологічного ресурсу історичної пам'яті. Актуалізація та вибірковість історичної пам'яті передовсім пов'язані зі значущістю історичного досвіду для сучасності. Інструменталізована в політичних цілях, вона стає мобілізаційним ресурсом актуального суспільно-політичного процесу. Персоніфікована через оцінку історичних постатей та їхньої діяльності, історична пам'ять набуває особливої цінності для свідомості й поведінки людини у сучасному суспільстві.

1. *Бидолах В.* Использовать опыт истории / В. Бидолах // Наш современник. — 2012. — № 3. — С. 280—282.
2. *Воронцов А.* Они воспевали Сталина / А. Воронцов // Наш современник. — 2008. — № 11. — С. 218—264.
3. *Елисеев А.* Кто развязал «большой террор»? О подлинных инициаторах политических репрессий 1937—1938 годов / А. Елисеев // Наш современник. — 2005. — № 3. — С. 219—227.
4. *Ключников Б.* «Дорогой мистер Сталин!» / Б. Ключников // Наш современник. — 2008. — № 12. — С. 192—201.
5. *Попов В.* Мозаика войны / В. Попов // Наш современник. — 2004. — № 12. — С. 185—198.
6. *Репников А.* Из истории отечественной военной контрразведки / А. Репников // Наш современник. — 2005. — № 3. — С. 236—248.
7. «Сталин отомстит...» // Наш современник. — 2009. — № 12. — С. 113—120.
8. *Фейхтвангер Л.* Москва 1937 / Л. Фейхтвангер // Наш современник. — 2008. — № 11. — С. 253—264.

Катерина Стецюк

ПІДЛІТОК ЯК РЕЦИПІЄНТ ЛІТЕРАТУРНОГО ТВОРУ:
ДОСЛІДЖЕННЯ ЧИТАЦЬКОЇ ПОВЕДІНКИ
ТА СПРИЙНЯТТЯ ТЕКСТУ АКТИВНИМИ ЧИТАЧАМИ

Проаналізовано результати дослідження, проведеного на базі активних читачів-підлітків, предметом якого були читацька поведінка та особливості сприйняття ними тексту.

Ключові слова: підліток, читацька поведінка, сприйняття тексту, читацька соціалізація, читацьке спілкування, якісні та кількісні показники читання.